Naše řeč ROČNÍK XIX. ČÍSLO 5.

Karel Erban: O českém slohu kritickém.

K této studii jsem pročítal jen práce našich žijících kritiků, hlavně F. X. Šaldy, který naši moderní kritiku založil, vybojoval jí místo a zájem v české kulturní veřejnosti a je nejpozoruhodnějším a nejzajímavějším jejím představitelem. Nejsou tu však zastoupena jména všechna. Hledal jsem typické znaky českého kritického slohu, a proto jsem některé kritiky mohl lehko vypustit, protože jsem v nich nenašel nic, co bych pro charakter českého kritického slohu neměl poznamenáno už odjinud. Cituji tu však i některé zřejmé epigony, abych právě na nich ukázal, jak závisle přejímali od svých učitelů kritickou řeč se všemi jejími typickými i charakteristickými vlastnostmi.

Před rozborem kritického slohu je dobře otázat se po podstatě kritiky, co kritika chce, jaké má poslání. Přes značnou nejednotnost, proměnlivost a zmatenost názorů postačí nám prozatím zjištění, že literární kritika je soud, hodnocení uměleckého díla. Tak aspoň rozumí kritice F. X. Šalda v »Bojích o zítřek« a A. Novák v »Kritice literární«. Naším úkolem je pozorovat, zdali a jakými výrazovými prostředky literární kritika svého cíle dosahuje, co je v ní slohově typického a ji jako kritickou řeč charakterisujícího.

Snad nejdříve na sebe upoutává pozornost druh slov a jejich funkce ve větě. Z mluvnice víme, že posuzování a hodnocení nejlépe vyjadřuje jméno přídavné a příslovce, z větných členů pak přívlastek v širším smyslu a příslovečné určení. Všechny tyto výrazy budu úhrnně nazývat atributivní a adverbiální. Těmito výrazy se český kritický sloh jen hemží, všechno hodnocení a souzení tu spěje k odpovědi na otázky jaký?, jak?. Nejsnadnějším a nejprostším způsobem se odpovídá adjektivem a adverbiem. To vyžaduje nejméně stylisačního úsilí. V užívání těchto hodnotících a jakostních slov jsou sice v praxi našich kritiků jisté individuální rozdíly, ale všude jsou nápadná svou početností. Někteří kritikové mají

místy až 25% adjektiv, a tu pak adjektiva obyčejně přestávají už sloužit věcnému vyjadřování a začínají být ornamentální výzdobou, někdy až barokově přetíženou. Doklady o tom uvedeme později, až bude místo na citování; v něm spolu zachytíme i jiné složky kritického slohu. Ale nejen adjektiva a příslovce, i substantiva a slovesa dávají se ve větě do služeb atributivního a adverbiálního vyjadřování, jemuž všechno musí ustupovat a které ve větě převládá.

Dalším pozoruhodným zjevem je významová stránka kritického slova. Poněvadž kritika není jen vědou anebo vůbec vědou, jsou tu vedle výrazů s logickou pojmovou přesností a výrazným věcným jádrem i slova, jimiž se obíráme v jazyce básnickém: metafory. Vůbec stránka citová a smyslová, jež právě v psychologicky složitých metaforách poskytuje prostředky k efektnímu poetickému vyjádření, je nezbytnou složkou kritické řeči. Smysly a city přeplněná sféra slov valí se na čtenáře opojnou dojmovou vlnou, chce získat spíše dojmem, vírou a zaníceným přesvědčením než přesvědčováním a střízlivou intelektuální věcností, spíše působivou náladovostí a břitkým temperamentem než klidným výkladem a chladným zjišťováním. Je to v podstatě kritický impresionismus: utápět v pojmově nepřesném nebo nejasném, ale smyslově a citově silném dojmu, důvěrně přemlouvat a nadšeně agitovat a propagovat. Tomuto impresionismu je často podrobeno i čistě vědecké zjišťování a výklad (pokud v kritice jsou); i ty musí sloužiti dojmovosti, podpírati ji a doplňovat. Jsou ovšem i kritikové, u kterých je to opačně, kde básnické výrazy jen skrovně a nesměle prosvítají a osvěžují vědecký sloh, na př. u Ot. Fischera, Fr. Chudoby, J. Vodáka a V. Tille. To však už není kritika jako pathos a inspirace, jako umění, — jak se literární kritice s oblibou u nás rozumí a o jaké je v této práci především řeč.

Tato dojmovost kritického slohu je zesilována ještě prostředky jinými. Bývá tu velmi mnoho přirovnání a tápání okolo znehodnocených slůvek »jaksi«, »cosi«, »jakýsi«, »jakoby«, je tu často hromadění anebo opakování slov významu podobného (synonymum nepokládám už za termín vhodný a správný, protože v jazyce téměř není slov po stylistické stránce úplně shodných). Není to však zpravidla hromadění pro doplnění, pro větší pojmovou zaostřenost, jasnost a přesnost, jak tomu bývá v slohu T. G. Masaryka. Nejde tu o přesné a jasné pojmy, naopak: záplavou oněch citově a smyslově bohatých složek se všechna přesnost a střízlivá jasnost zastírá, zamlžuje a nahrazuje silnou dojmovostí, jíž tak lehko podléhá lidská vnímavost, je-li více bá-

snicky okouzlená než skepticky obezřelá. A tak vedle atributivního a adverbiálního vyjadřování směřuje kritický sloh k metaforické dojmovosti, k častým přiměrům, doplňovaným slůvky »jaksi«, »cosi« a pod., k řeči patheticky »vznosné«, k větě bohatě rozvité, široce rozběhnuté, uměle prodlužované a nastavované (středníky a dvojtečky!), k syntaxi zdůrazňující opakováním téže větné konstrukce dojmový záměr. Ale ať mluví příklady, kde je skoro vždy těch dojmových složek několik.

Z F. X. Šaldy:

Jen tímto způsobem bylo možno docíliti tohoto jedinečného celkového zvuku, který nese povídky Růženy Svobodové a zvedá je jako vody loď; toho posledního jemného melancholického poprašku, který leží nad nimi jako hudební přísvit a povznáší je do sféry zároveň i znící i mlčící; té celkové intonace, která si podmaňuje čtenáře od prvních taktů, aby jej pustila až na poslední stránce. *Novina V, 86.*

Tak dochází Růžena Svobodová uměleckého stylu; jako každý pravý styl jest i on formou zákonnosti a hudebnosti. Duše podrobuje pod svůj zákon vnitřní melodie a harmonie, jehož se dotrpěla a dobojovala, pod svůj typicky hudební postoj, pod svůj vnitřní pratyp a své symbolické přesvědčení vnějškový svět a jeho děje: hněte je v průsvitnou a povolnou látku pro otisk svého podobenství. I Růžena Svobodová jako všichni její velcí učitelé-básníci přenáší a štípí v temný, těžký a syrový svět hudební a světelný zdroj, který vře v jejím srdci; orchestrálně setkává motivy svých dějů; postavy své klene z akkordů jako oblouky a dává je omývati hudebnímu polosvitu; instrumentuje svou prósu větnou, každou nit svého stavu rozechvívá soucítěním s nitmi ostatními a pozdějším kapitolám dává vraceti obohacený motiv kapitol předešlých jako míč zdvihnutý ve hře.
Duše a dílo 246.

Těžiště »Desíti let« je v jejím žhavém, nepřetržitém dechu, který jako samum zvedá a žene před sebou sta a sta věcí nejrůznějšího původu, ale na tu chvíli roztavených a slitých v jedinou výheň; ve lvím sopečném srdci básníka, které tepe tepem zvláštní temné hloubky a síly. *Zápisník II, 121.*

Force Halasova je, že uzavírá dlouhé, vykvašené, bolestivé procesy nitra do strofy neobyčejně jadrné a stručné, krotící s napětím všech sil svůj bouřlivý obsah; vznikají z toho básně zvláštního kovového chodu slova. Je mistrem zkratky, dovede psát mezi řádky a mezi strofy. Jeho slovo je skoupé a je v něm cosi zemitého, až hrudného, čemu nepřicházíš hned na chuť, ale čemu zůstáváš věren, když jsi se dobral jednou jeho kouzla.
Zápisník IV, 312.

Mladý, neantikvovaný, nepozdící se za vývojem je tento sešitek veršů; opravdu horké vanutí dneška dýše z něho na tebe. Je to mládí rozehrané a rozdováděné obraznosti, lačné postřehů, veliké výbušnosti představivé, které si tu z nejpestřejších skvrn barevných divokou bleskovou nití sešívá obraz světa pestrý a mámivý jako šat harlekýnův. *Zápisník VII, 250.*

To jsou příklady z Šaldy mladšího i nejnovějšího. Na všech je vidět převládající atributivní a adverbiální vyjadřování (přívlastky, přívlastkové a příslovečné věty). V každém je několik básnických metafor, ve 4. citátu je pak typický příklad oné impresionistické manýry pro vyjádření něčeho

»nevyslovitelného«: »básně zvláštního kovového chodu«, v slově je »cosi zemitého, až hrudného, čemu nepřicházíš hned na chuť, ale čemu zůstáváš věren«. Dále upozorňuji na charakteristické hromadění výrazů jednak pro zvýšení dojmového účinku, jednak také z nejistoty a hledání výrazu výstižnějšího a vytříbenějšího. Nic z těchto znaků u Šaldy není náhodného. Metaforami, hlavně impresionistickými, jsou prostoupeny všechny Šaldovy kritické knihy; více v drobných recensích, kde mu jde o zhuštěnou kritickou charakteristiku, jíž nejlépe vyhovují výrazy s metaforickou dojmovostí, méně v obšírnějších statích, studiích, kritických medailonech, essayích a podobiznách. Šalda má rád »neděravý, hutný verš«, pořádné dílo, ne »papír, cucky, koudel, drtiny«, vidí v básni »přeteplé víření skvrn«, »roztančený letní oblak skvrn a vůní, světla i hudby«, »všechno je prosluněné a provoněné«, slovo má »výbušnou nosnost«, spisovatel má »bronzové věty«, básník má »výraz jakési zamlžené tesknoty, prošlehávané žhavými jiskrami tuch a jistot; jakési sfumato tichého vytržení« (ŠZ. II).

Z Arne Nováka:

(Vilém Mrštík) jest naturalistou silnou vlohou popisnou a malířskou, která na nějaký čas vtiskla mu i štětec do ruky, prudkým a dychtivým smyslem pro hmotnou skutečnost, jednostrannou vnímavostí pro neujasněně pudový a primitivně vášnivý život postav nesložitých, výbušných, mladistvých, nedostatkem všeobecnějších ideí. *Přehledné dějiny, 2. vyd., 546.*

Jedno arciť nezklamalo, a to byl právě znak, jímž Ivan Olbracht se tolik odlišuje od ostatních českých básníků románových, od umných konstruktérů výjimečných osudů i od šklebných epiků zborcené ubohosti lidské, od hořkých desilusionistů i od dojmových vykladačů tragikomedie lásky: míním onu záhřevnou a svítivou sílu družné účasti, s níž se tento melodik citu nachyluje ke každé ze svých postav, aby se s ní polaskal z vnitřní potřeby svého srdce, které pod tíhou minulosti se naklání jako štěp pod úrodou šťavnatých jablek. *Krajané a sousedé 124.*

Vzdělán (Šalda) v starých i nových literaturách, zvláště románských a germánských, vyzbrojen filosoficky a jsa zdomácnělý v umění výtvarném, především však nadán jemnou vnímavostí a schopností nestárnouti, osvojil si stejnou míru rozhledu i vkusu. Podoben kulturní proměnlivostí Vrchlickému a navyknuv si jako Masaryk prohlašovati vlastní dočasné omyly v nesnášenlivé dogmatičnosti za pravdy positivní, nepropracoval se sice nikdy ani k důslednosti zásad ani ke klidné nadosobní spravedlnosti, ale jeho osobnost, stále hořící láskou k poesii a vášnivým zájmem o přítomnost, byla vždy tak zajímavá a podnětná, že i bloudíc znamenala kvas vývoje. *Vlastivěda VII, 174.*

Kromě metafor, atributivního a adverbiálního vyjadřování vystupuje u Nováka do popředí ještě záliba v četných vazbách přechodníkových a ve volně spojených atributech (aposicích), do jejichž dlouhé řady rád vsouvá ještě dodatečně nové přívlastky doplňující. Rád užívá archaisujícího příslov-

ce *arci*, *arciť*, rád slavnostně začíná větu spojkou *i* ve významu citoslovném: »I zůstanou Hálkovou pýchou... I jest Ignát Herrmann...« Někdy k tomu přistupuje také záliba v příklonném *-ť* u sloves v 3. osobě sing. Tím vším vznikají věty slavnostního, vážného a trochu archaického chodu, upomínající svou skladbou na staré humanistické spisovatele. Proto je tu tolik středníků, které zmirňují syntaktickou pausu tečkovou. Naznačují, že věta ještě nekončí, dávají tak celému dlouhému souvětí zvláštní intonační ráz. Pro tyto řečnické složky Novákova slohu, spojené s nemírným užíváním adjektivní výzdoby větné, lze jeho sloh nazvat slohem humanisticko-barokovým. V úporné snaze po vyjadřování ozdobném a složitém zachází Novák někdy až do nejasnosti a nepřehlednosti, jak ukazuje prvý citát.

Sloh dalších kritiků nevyniká již tolika individuálními vlastnostmi, je více nebo méně závislý, hlavně na Šaldovi, opakuje se tu všude už svrchu popsaná metaforická dojmovost (impresionismus až do omrzení!), převládá vyjadřování atributivní a adverbiální, záliba v složité syntaktické komposici, přeplněné adjektivní výzdobou, sklon k pathosu a u mladších i k póze.

K. Sezima:

Jsou to intensivní okamžiky pozemské marnosti, slité silným žhoucím dechem metafysické naděje a lyrismem víry, dodávající i běžným skutečnostem symbolického významu. Prostá cudná monumentalita podání nepostrádá chvějného, až svítivého obrysu a ostrá neotřelá smyslnost, jež sice pod nejsladšími dary temně chutná popel a prokletí, uchraňuje nicméně jeho dnes již výjimečný smysl pro valeur a pastelově útlý odstín slova. *Lumír LXI, 215.*

M. Rutte:

Tehdejší básně rodily se na ulici, na silnicích pod přísným a milostným nebem, a proto měly vždy silnou vůni země i požehnání slunce, vzpurnost divošských dětí i jejich smutný, sladký údiv. *Nový svět 65.*

Karel Toman je básníkem mládí. Křehký půvab jako opar líbezného jara, jako melancholie těla příliš krásně urostlého, neopouští jeho veršů, ani když jeho duch vyzrává v pevnou a sporou mužnost. Horoucí zarmoucenost, málomluvná, plachá láska a zbožná ostýchavost ke všemu, co nejbližší srdci, rozsvětlují jeho poesii v hlubokou, čistou, v melodickou, neporušenou čistotu mládí. *Nový svět 69.*

Fr. Götz:

Jde o jinou magii. O tu, kterou má sám život, když z hlubinných vrstev kouzlí ustavičně nové a nové skutečnosti, čerstvé zázraky vitální, zadýchané žárem hlubin a svítící svěžími barvami. *Básnící dnešek 301.*

Dává tím poesii čtvrtý rozměr: ponor do životní démonie, do toho živelného rozkypění, které se stává nebezpečím pro svět, do toho extatického roznícení pudového, do běsnění uvolněných energií smyslových — a z té

démonie živlů tvoří podobenství, jimiž nás zbavuje přetlaku sil a energií a vede nás do stavu jistoty a klidu. *Básnící dnešek, 302.*

A. M. Píša:

Hudba básní Šaldových je napojena zmužilou zvučností, ať již vystupuje z hlubokých osnov reflexí a modliteb anebo zádumčivě teskných a tklivých vzpomínek na zesnulou, v díkůčinění za vše, čím podarovala, v hymnickém oslavení jejího života. *Soudy, boje a výzvy 76.*

... a uzříte, jak tu všude ve zjevení hned melodicky plachém a čirém, hned groteskně paradoxním, hned zázračně tajemném odráží se, láme se, rozkvétá absolutní láska, víra, věrnost v konečných, civilně konkretních lidských osudech, plných irracionální dobrodružnosti, extatického hrdinství a cudné, pokorné plnosti citové. *Sever a východ IV, 298.*

P. Fraenkl:

V klenuté a čarodějné kuchyni, v horkém dýmu samotářských vidění životního vězně, svařena z nápojů bolesti a smrti, utkána v horečných parách šťav prokletí a zmaru, z nichž v jasnozření extase rozevřela se za sinavým bleskem poznání nebesa pravé svobody duše, vznikla inspirace Březinovy první knihy básnické — Tajemných dálek.
Sever a východ IV, 285.

Vedle těchto dojmových znaků pronikají u některých kritiků ještě zvláštní znaky sugestivní, jimiž kritik na čtenářův cit a mínění naléhá, chtěje se vemluviti do jeho přízně anebo pohrůžkou směšnosti vynutiti si souhlas předem. Sem náleží důvěrné oslovování čtenáře v 2. osobě sg., apostrofování, hyperboly, ironie, nevybíravý vtip a bezohledná útočnost. Šalda je tu zase v mnohém pramenem a ukazovatelem, jemuž podléhají hlavně jeho mladí epigoni někdy až do omrzení. S tím souvisí polemický ráz kritiky a polemika vůbec.

U Šaldy tak často čteme: Každý, kdo dovedeš pozorovat, musíš anebo musil jsi vidět, a chceš-li vědět, musíš si uvědomit a musíš cítit, musíš dávat velmi dobrý pozor, abys pochopil, aby ses dobral ... Každé dítě, každý, kdo má literární soudnosti jen tak půl unce, ví, že to a to je bezduchá lež, horentní křivda a bezpříkladná neslušnost, fouňovství a bagatelisování, světový škandál a podvod. Odpůrci žvaní, tlachají, vejce, které obětovně snesli, vzalo žalostný konec, políbili skutečnosti, ne-li něco horšího, alespoň ruce. Jsou mezi nimi salonní klikaři a politikáři, státotvorní gründeři, dobrodinečkové, zaťachtané a kdákavé slepice, žalné korouhvičky větrné. A jiní jsou zase známí v své noblese, neboť spílají kritikovi, který zase o jiných napsal, že mrzce lhali a klevetili, že jsou to kritičtí kaprálové, kteří dělají ne kritiku, ale kritickou ševcovinu, prťačinu, že jsou to estetičtí panáci, čenichající do vzduchu, vycpaní cucky a hadry ... Kritik slyší štěkot intelektuálů, kteří na něho hafají jsouce uvázáni na řetízku, hokynaří, kramaří, čachraří, jsou zažráni až k zblb-

nutí. Jindy se ozývá zase novinářská luza, tlachy a nejapnosti hodné černochů od Zambezi, lidé, kteří zahodili ideu na záchod. Tatrmanský zjev, bohopustý rétor a profesorský tyránek kydá vysmahlé guano svého záští, jiný zase jako pán z Klepařova a na Klepařově kdáká a za sebou utrušuje . . . (Vybráno a volně uspořádáno z Šaldových Zápisníků.)

Čtenáře získává rád i A. Novák, ovšem trochu upjatě a méně »naléhavě«:

Kdo pročítal vlažnou sice, ale příliš plošnou šeď dušezkumného románu o teskném monomanu, dušeném démony, nemohl potlačiti dojmu, že básník nejlepší své hodnoty obětoval zde se zbytečnou ochotou důsledné metodě . . .
Krajané a sousedé 124.

Svět Olbrachtův . . . jaksi zesivěl, ovadl, takže čtenář co chvíli se chtěl nevrle tázati: jaký to druh tíže zadrhuje hrdlo poetovi? *Tamtéž 125.*

Z epigonů jeden typický doklad za mnohé: A ten, kdo není lidsky otupělý ani literárně slepý, pochopí zároveň, že tu stojíme u pramenů . . . (P. Fraenkl, Sever a východ IV, 289.) I když čtenáři tolik šaldovsky netykají, rádi se k němu naléhavě obracejí; vidíte a cítíte, musíte vidět a musíte cítit, chcete-li porozumět a pochopit.

Kritická útočnost se projevuje zase nejvíce u mladých epigonů, a to formou často nevkusnou, nechutnou i neomalenou. P. Fraenkel mluví (l. c.) o komentátorovi, vykonávajícím svůj trapně nudný a koženě povinný úřad k podpoře čtenářské naobědvané lenivosti a duchovního pohodlnictví, o lačném, zbrklém a laciném čenichání, které způsobily básníkovu náladu, o tragickém poznání, které se nedá uhladiti žádnými melioristickými výklady školských filistrů. Zajímavé však je, že tato útočně kritická povýšenost bývá zpravidla vyjadřována slovy po stránce významové velmi nesourodými. Vedle slov povznesených i vznešených jsou slova banální, vulgární i triviální. (I tu působil zase příklad Šaldův.)

Jako vedlejší průvodní znaky vyskytují se v kritickém slohu ještě všelijaké jazykové zvláštnosti a podivnosti, záliba v cizích slovech a často i ne právě přílišná dbalost o jazykovou správnost a uvolněný poměr k spisovné jazykové normě i ke konvenčním zásadám pravopisným. Kritika chce tím asi zdůrazniti uměleckou, tvořivou stránku svého slovesného projevu — proto ty novoty a odchylky. Začneme zase Šaldou. Šalda si rád vyhledává slova zvláštní, jiná si zase přetváří a upravuje: *nálev, zíratel, zápecnost, zezázračnění, libomudrčení, drnohryzka, vidomec, vývařisko; zírati něco, zdrobnit se, tichošlápkařit, urozumařit se.* Má zřejmý odpor proti měkce zakončeným adjektivům, proto píše důsledně

objektivný, individuálný, konkrétný, formálný, kolektivný, slovný a pod. U něho jsou velmi oblíbeny předpony *do-* a *z-*: *dobrati se, docifovati se, domysleti, domýšleti (něco), dotrpěti se, dobojovati se, dorůsti; zeživotnění, zupřímnění, zlidštět, zdůvěrnit, zdětinštit* a pod. Význam těchto předpon nám napovídá, proč jsou v kritickém slohu tak oblíbeny. Předpona *do-* označuje směr, kterým se bere dokončení, dosažení nějakého děje, tedy nejvlastnější děj kritický: dokončiti básníkovo dílo, dobrati se posledních kořenů jeho tajemství atd. Předpona *z-* má tu zase význam »učiniti něco něčím«, vlastnost a hodnotu proměniti v děj, jímž se té vlastnosti a hodnoty dosahuje. Ze zvláštností kritického slohu by se dal sestaviti celý slovník. U A. Nováka čteme o máchovském kvilu, honosné strůji, velebě, úradku dějin a j.

Slabou stránkou kritiků bývají cizí slova, jichž užívají i tehdy, když za ně máme stylisticky úplně postačující náhradu v jazyce svém. Je v tom — podobně jako v jazykových podivnostech a zvláštnostech — jistá strojenost a umíněná žádostivost po zvláštnostech. Šalda na př. vedle spousty rčení a frází řeckých, latinských, francouzských, anglických a německých užívá velmi rád cizích slov a výrazů hybridních z nich utvořených: *lajtmotiv, outsider, retrográdnost, derouta, fichu, diskrepance, surrogát, postulát, intermitovanost; domaltretovat, odreagovat, grasírovat, postulovat, protežovat; dificilní, apretýrovaný, infernální, konsistentní, koherentní, asentující.* Hodně cizích slov je v mladších kritických i literárně historických spisech A. Nováka, nápadné jsou i v posudcích K. Sezimy, nejnápadněji však vystupují snad ze slohu Fr. Götze: *mystický úžas, integrita člověka, elementární síla, totalita, mechanická psychologie, smyslná intelektualita, evolutivní síla, totalisátor, aktivní existence, nadpersonelní jednotítko, substancionalita světa, život se manifestuje formou, fenomenologický realism* a j. V cizích slovech si libuje také hodně kritika mladá. Tak A. M. Píša: *proti intelektualistické konstruktivnosti, hygienický ventil, plný chaotické fantaskní zvůle, stupidní ornament, v svorné linii relativistický realismus s absolutní poesií, nejbizarnější, nejabstraktnější romantismus je do magnesiové čirosti a děsivosti rozpáleným paroxysmem, historisující dekoračnost, intelektuální aranžování reality, nuancovaný postřeh, subjektivistní vůle, sugestivní charakteristikou evokovati logickou nutnost, representativní inkarnace* a j. Tito kritikové nejenže nedovedou nebo nechtí užíti za cizí výraz dobré náhrady domácí, nýbrž nevyhýbají se nikterak ani hromadění cizích slov vedle sebe, kde potom v čtenáři vzbudí spíše

úsměv než vážnost a víru v kritickou moudrost a vědecký rozhled. Co bylo u učitelů spontánní anebo aspoň individuální, to je tu nucené, vyumělkované, napodobené a odvozené.

Jako v každé řeči, která se opotřebovává anebo které se zneužívá, i v kritickém slohu vznikají fráze, t. j. oblíbeniny všelijakých pěkných a módních kritických slov, která původně měla svou váhu a význam, ale přílišnou oblíbeností a užíváním je ztratila. Přičinili se o to zase vydatně kritičtí epigoni, kteří byli okouzleni všelijakou tou »naléhavostí«, »vnitřním řádem a růstem«, »vnitřním orgánem a organisací«, »organickým vývojem a tvůrčím zjevem«, »básnickým činem«, »posledním a nejvnitřnějším zákonem«, »výrazem trpkým, bolestným, mučeným, mučivým a zmučeným«, »výrazem osudné vnitřní složitosti« a pod. Velmi oblíbena jsou slova *rytmus, harmonie* a *melodie*, a to nejčastěji v tak zv. metaforickém významu, ale zřídka kdy chápeme, co to vlastně je. Patří to k dojmovému oslnění a k impresionistické nejasnosti a neurčitosti výrazové: *dává to vnitřní rytmický typus, vnitřní melodie a harmonie, nově melodický jazyk poetický, báseň je laděna do závratné hudby, plné melodie a něhy, hluboký melodický tón* (v básni), *melodicky odstíněné milostné dumy R. Mayera, výrazné, melodické a plastické sloky, melodický verš, vyjádřiti silnou melodii, dosud neznámou, tvořit melodicky, melodická píseň* (báseň), *podmaňující zpěvnou hudebností.* (Příklady většinou z A. Nováka a F. X. Šaldy.)

Tím se kritikové velmi lacino zbavují svého úkolu. Nikde nevysvětlili a neřekli, co ta vnitřní melodika verše je, takže musíme jen neurčitě citově tápat, když čteme, že básník raději zdusí svou melodii, než by jí dal vyšlehnout v plnou fugu, že melodii zaškrtí (!), že překlenul jednotnou melodickou harmonií nadosobní jako vysokou nebeskou kupolí svůj někdejší svět sváru a tříště (Šalda, Kmen II). Jaké jsou to obrazy, o kterých v Šaldově »Duši a díle« (222) čteme: »Vedle obrazů opravdu éthernných, zvážených na vahách nejcitovějších, které obsahují destiláty z destilátů, jsou v Březinovi i obrazy, řekl bych polozajaté ještě v hmotě, úpějící a stenající jejím podvědomím, probírající se bolestně z něho, a nejsou nejméně mohutné anebo zajímavé«? Zase je to pěkně básnicky pověděno, pěkně se to čte, ale nezanechá to ve čtenáři pevných a jasných představ, i když je tam přirovnání a metafor víc než dost, jako je tomu v příkladě z Kmene II, 338: »Vznikají pak útvary, které mně připomínají staré dobré dřevoryty: bez prázdných a hluchých

ploch, bez děr, cele vyplněné tvarem, bez povídavé pěny, slehlá jadrnost a tvárná sporost«. A ještě jedno oblíbené slovo, ale nejasné a neurčité, patří do této kategorie: *stylotvorný*. V Kmeni II, 338 čteme od Šaldy o Tomanových »Měsících«: „V »Měsících« přistupuje pak k tomu ještě mytus země a symbolika všenárodní, což jsou právě živly stylotvorné". Stylotvorné je to, co tvoří styl, t. j. osobitý sloh básnický, kdežto v citované větě je při nejmenším vznik takového slohu jen nejasně básnicky napověděn, nikoli zřetelně vyložen.

Tyto výtky kritickému slohu souvisí i s nejistotou, nejednotností, nepřesností a proměnlivostí kritické terminologie. Za typický a výmluvný doklad pokládám Šaldovo rozhořčení v »Úvodním slově« k prvnímu vydání »Bojů o zítřek«, kde se hájí proti krasořečnictví, pathetičnosti a verbalismu, kteroužto »pohanou« bylo prý po některých jeho essayích »hozeno«. Ujišťuje hned s počátku, že se proto nijak nerozčilil, ale celá jeho obrana o ničem jiném nesvědčí než o rozčilení. Nás však především zajímá, jak se Šalda snaží dáti pojmu verbalismu poněkud jiný význam, než jsme zvyklí, a tím setříti se sebe onu »pohanu«: »Mně výtka verbalismu bývá dnes nejčastěji sama verbalismem, to jest: planým a prázdným tlachem. Bývá dnes často jedním z papírových mečů krejcarovým stříbrem polepených, které se na dálku ukrutně lesknou a jimiž se dá popravit — bez zvláštního důvtipného nákladu — každá umělecká aspirace. Tak odpravuje se dnes houfně mnohá duševní jemnost a mnohý fakt srdce jako sentimentalita, zatím co hrubost, sprostota, zbabělost a surovost vystupuje a nadýmá se jako síla. Došli jsme právě k tomu, že staré krasořečnické školy byly nahrazeny trainingem v siláckých žargonech a že jednotlivé listy drží si osvědčené championy; říká se té dojemné soukromé starosti altruistickým slovem péče o českou satiru.« To je typická šaldovská obrana temperamentem: zvrátiti výtku na odpůrce a převésti rozhořčeně spor na vedlejší koleje.

Po rozboru kritického slohu musíme se vrátit k otázce, zdali a jak tento sloh svému poslání vyhovuje. Musíme se vrátiti k podstatě a smyslu kritiky. Poetický ráz jejího slohu naznačuje, že tu nejde o čistou kritiku vědeckou s přesnými a jasnými pojmy. Kritika, kterou jsme se obírali, je kritika tvořivá, přebásňovací, umělecká, kritika jako pathos a inspirace — jak to před třicíti lety vyložil Šalda v své konfesi »Kritika pathosem a inspirací« (Boje o zítřek). Šalda se tu jeví představitelem idealistické, platonské estetiky, která více důvěřuje své vlastní víře a inspiraci než podrobnému a zdlou-

havému zkoumání empirickému. Nemá tím být ovšem řečeno, že je to estetika nevědecká nebo protivědecká. I ona se opírá též o vědecké zkoumání, ale tuto práci považuje za nižší, spíše služebnou než tvůrčí. Věda sama, věda čistá nestačí — tak a podobně se vyjádřil Šalda mnohokrát, naposledy v stati »Věda zestátněná nebo zeživotněná« (ŠZ. VI). »Proto jest tak těžko pravému kritikovi, aby uváděl důvody svého soudu, své sympatie nebo antipatie: opravdový kritik nesoudí rozumem (rozum formuluje jen soud), nýbrž celou svou organisací, celou kulturou své bytosti, stylem a polaritou své bytosti, svým osudem« (Šalda, Boje o zítřek 265). Díváme-li se s Šaldou takto na literární kritiku, musíme říci, že metaforický a dojmový ráz jejího slohu je v úplné shodě s jejími cíli a úkoly. Námitky může jediné vzbuditi pojetí kritiky samo. Čtenáři se někdy zdá, že takováto kritika skutečně často trpí krasořečnictvím, verbalismem, pathosem i pozérstvím, kterými svůj sloh kazí. Tato kritika básnická a dobásňující se často zbytečně plete mezi básníka a čtenáře; vzniká tak poesie o poesii. Tam, kde kritik vykládá, analysuje a bystře proniká, tam má naše sympatie a zájem, protože nám podává něco, co jsme nevěděli anebo nač bychom nepřišli. Po té stránce i umělecká kritika, hlavně Šaldova, má zásluhy nemalé a nelze je nikterak podceňovat. Jen toho verbalismu, pathosu a krasořečnictví kdyby bylo méně! U velkého kritika dá se to ještě snést, protože i v dojmu bývá silný a podnětný, u kritiků epigonů je to jen ješitná estétská frazeomanie, dutá a prázdná póza. Podobné výtky dělají kritikům i jinde, na př. v Polsku. Boy Żelenski v loňském ročníku časopisu »Wiadomości Literackie« vyzývá polské spisovatele, aby zanechali květnatého slohu, a ukazuje na dokladech, kam vede krasořečnictví umělecké kritiky.

Otázka vhodnosti kritického slohu souvisí tedy s otázkou o podstatě a smyslu kritiky. Jde o to, potřebuje-li čtenář skutečně k chápání uměleckého díla onoho kritického dobásňujícího a dotvořujícího nebo přetvořujícího prostředníka. Potřebuje ho vůbec básníkovo dílo samo? To jsou otázky, při kterých se těžko všichni shodneme v odpovědi.

Jiří Haller: Belga.

Slovo *belga* je jistě jedno z nejmladších slov mezinárodních. Bylo utvořeno teprve r. 1926, kdy se po období inflace stabilisovala belgická měna a kdy vláda zavedla pro mezinárodní styk novou jednotku měnovou, belgu, rovnou

pěti belgickým frankům. U nás nebylo až do nedávna příležitosti, aby toto nové slovo vešlo v obecnější známost, a tak se při něm ještě ani nevyvinul usus dost jasný a určitý, kterým by se ustálil jeho rod gramatický a jeho skloňování. Ukázalo se to právě v minulých dnech, kdy se ve všech našich novinách psalo hojně o belgické devalvaci. Překladatele cizojazyčných zpráv mátl mužský rod slova *belga* ve francouzštině, a protože se i německý usus dosud kolísal mezi tvary *der Belga* a *die Belga* a živý usus český je nechával bez rady, psali toto jméno v rodě mužském i ženském, jak je právě napadlo, a v některých novinách je psali dokonce na každém řádku jinak. Tak jsme čtli v jedněch novinách v jednom kratičkém článku hned za sebou: »Proti včerejšku *klesl* tedy belga asi o 10 proc. Z ostatních burs *znamenal* belga v Amsterodamu 30, v Curychu 61, v Novém Yorku 20.10 a v Praze byl *její* (!) kurs snížen o 34 Kč na 510.« V témž sloupci novin se pak psalo dále: »Pověsti, že belga *byla* již *devalvována,* jsou předčasné.« — »V prvních dnech značně neklidný, počal se ke konci minulého týdne i předevčírem a včera oddrobovat kurs *belga* (2. pád jedn. č.)«. — »Belgická Národní banka má dosti zlata, aby mohla uhájiti kurs *belga.* Pro znehodnocení *belga* je však silná skupina belgického průmyslu.« — »Stanovisko, že se znehodnocením *belga* může oživit vývoz.« — »Je také známo, že byl přívržencem těch, kteří žádali, aby se belga *odpoutal* od zlata.« Na několika řádcích tedy tu čteme slovo *belga* v rodě ženském i v rodě mužském a vedle toho ještě dvojí genitiv mužský *belgy* a *belga* (snad od předpokládaného nominativu *belg?*). V jiném čísle těchto novin čteme zase: »Obavy Anglie z velkého znehodnocení *belgy.*« — »Po *belgu* lucemburský frank? V Paříži *znamenala* belga v sobotu 285, dnes *klesla* na 255 až 258, úředně se *skončila* 257.25. Této paritě se *přizpůsobila* belga na ostatních bursách,« atd. Zase tedy v jednom sloupci na několika řádcích několikeré skloňování tohoto slova. V jiných novinách stojí dokonce, že *belge* byla beze změny v devisách a ve valutách že oslabila o 5 Kč. A zase jinde vedle sebe čteme, že belga je *devalvována,* že kurs *belga* je ponechán volnému vývoji a že v Paříži *zahájil* belga po včerejším závěru 309, to všechno asi na dvacíti řádcích jednoho sloupce.

Takovéto kolísání není jistě pro jazyk žádoucí, a proto bude dobře zkoumati, bylo-li by možná v této věci ustálení jazykové praxe uspíšit. Akademický Příruční slovník jazyka českého nám už ukázal cestu, neboť označil toto slovo jako jméno rodu ženského. Tím také dal počátek potřebnému

ustálení českého usu. Mohli bychom přestat na tomto rozhodnutí Přír. slovníku, ale protože tu máme před sebou případ velmi poučný, povšimneme si ho blíže.

Způsob, kterým se přejímají cizí slova do českého jazyka a přizpůsobují jeho mluvnické soustavě, není vždycky stejný. Pravidla čes. pravopisu podávají o tom toto poučení: »Jména cizí do češtiny přejatá dílem se skloňují, dílem se neskloňují. Jména skloňovaná se řídí buď některým ze vzorů jmen podstatných, nebo vzory jmen přídavných. Pokud mají cizí koncovku, řadí se k tomu vzoru, ke kterému se hlásí zněním, nebo původem koncovky, nebo kam je klade zvyk. U jmen slovanských rozhoduje vedle znění hlavně původ koncovky. U jmen jiných než slovanských rozhoduje znění koncovky a vedle toho velikou měrou také zvyk, který se vyvinul vlivem mluvnic cizích. Tak je zvláště při jménech řeckých a latinských, která se většinou skloňují tak, jak žádá rod a kmen z mluvnice řecké a latinské známý. U jmen z jazyků jiných — t. kromě slovanštiny, řečtiny a latiny — rozhoduje rod a slyšené znění koncovky. Velmi často nechává čeština jména cizí neskloňována.« — S tímto poučením Pravidel se shodují i naše dvě velké mluvnice, Gebaurova-Ertlova Mluvnice česká 1, 1926, 217n. a Gebaurova-Trávníčkova Příruční mluvnice 1930, 156n. V nich je připojena ještě výslovná zmínka o rodu přejatých slov: »Rodu je jméno cizí v češtině mnohdy téhož, jehož je v jazyku svém. Jménům vzatým z jazyků, které rod gramatický nemají, anebo takovým, kde nám rod poznati nelze, dává se zvykem rod takový, jaký se hodí ke koncovce.« (Gebauer-Ertl 1, 218, Gebauer-Trávníček 157).

Podle těchto jen zcela povšechně vyslovených zásad by tedy bylo theoreticky možné při slově *belga* buď přijmouti rod mužský z jazyka původního (franc. *le belga*) a jím říditi i volbu skloňovacího vzoru, anebo zvoliti rod, který se hodí ke koncovce, t. j. rod ženský. Ale k tomu je nutné poznamenat, že uvedené zásady úmyslně vystihují skutečný stav a těžko přehlednou pestrost současného usu jen zhruba. Při podrobnějším zkoumání se nám ukáží rozličné známky zřetelného třídění a rozlišování u přejímaných slov, a na to musíme ukázati dříve, než se obrátíme k speciálnímu problému, před který nás staví nové slovo *belga*.

Především je třeba při cizích jménech přejímaných do češtiny činiti rozdíl mezi jmény bytostí živých a jmény věcí. U jmen bytostí živých se totiž gramatický rod v češtině řídí vždycky rodem přirozeným a podle koncovky se usus rozhoduje už jen pro příslušný skloňovací vzor. Proto bez

zřetele k zakončení jsou na př. jména *profesor, autor, rétor, heros, poeta, commis, abbé, attaché* atd. rodu mužského, jména *nymfa, musa, diva, balerina, Kalypso, Ceres* a pod. rodu ženského. U jmen neživotných není český usus tak jednoduchý. Pozorujeme při nich, že se zcela jinak chovají jména přejímaná do jazyka vědeckého nebo vůbec odborného (můžeme jim krátce říkat »učená«) než cizí jména běžná v jazyce obecném nebo v jazyce neomezeném jen na jednu vrstvu příslušníků národa, na př. v jazyce novinářském. Abychom si však svou úlohu zjednodušili, vyloučíme ze své úvahy hned napřed všechna cizí slova n e s k l o n n á, protože jsou skoro bez výjimky rodu středního, ať mají v jazyce původním rod jakýkoliv, na př. *klišé, resumé, kupé, boa, tableau, niveau, Bordeaux, byró, joujou, Anjou, Peru, Canterbury, dementi, alibi, atelier* (vedle *atelier, atelieru* v rodě mužském), *alfa* (vedle *alfa, alfy* v rodě ženském), *abonnement* atd. Otázka, proč zůstávají takováto jména v češtině nesklonná, netýká se nás zde přímo; příčina bývá zpravidla v tom, že se jejich nominativní koncovka příliš odchyluje od běžných skloňovacích vzorů českých a že se nedá bez obtíží přizpůsobiti k českému skloňování. Zbývá nám tedy zjistit, jaké tendence vládnou při přejímání cizích neživotných jmen skloňovaných, a to jmen učených i neučených.

O slovech učených platí pravidlo, které jsme výše citovali, t. j., že se jejich skloňování a ovšem i gramatický rod řídí zvykem, který se vyvinul vlivem mluvnic cizích. Tento zvyk je už dávný; povinnost zachovávat jej je u nás vydržena nepřetržitou tradicí od dob, kdy se latinisovalo daleko víc než dnes (týká se totiž z největší části slov latinských a řeckých). Může být ovšem různé mínění o tom, je-li to zvyk rozumný čili nic. NŘ. XI, 1927, 71 o něm napsala: »Skloňování cizích jmen, zvláště řecko-latinských, je nejpodivnější partie české mluvnice, protože o jejich skloňování nerozhodoval jazykový cit český, nýbrž jazykový cit klasických filologů. Lid skloňuje *panorama, -y, rýma* (m. rheuma), *-y, flegma, -y, asthma, -y* atd.; do Jungmanna se skloňovalo *dogma, -y, drama, -y* atd. Od let sedmdesátých však bylo uzákoněno v češtině skloňování cizích (latinských a řeckých) slov podle té zásady, aby i v češtině zůstal základem skloňování kmen latinský nebo řecký, takže, chce-li kdo v těchto případech česky skloňovati, musí znáti skloňování latinské a řecké; na př. aby dovedl skloňovati česky slovo *drama* (jež slýcháme dnes i z úst lidí, kteří vychodili jen školu obecnou), musí věděti, že se skloňovalo latinsky *drama — dramatis,* řecky *drama — dramatos.* Platí to arci jen pro slova řecká a la-

tinská, neboť kdyby se byli účastnili zpracování této partie české mluvnice na př. také romanisté, musili bychom skloňovati podle téže zásady na př. *rondeau* (franc. rondeau), 2. p. *rondelu,* a *rondel* (franc. rondelle), 2. p. *rondely; elan* (od élancer), 7. p. *s elansem, buržoa,* 7. p. *s buržoasem* atd.« Může se tedy, jak vidíme, tato zásada, kterou se řídí jazyk vědecký, pokládati dokonce za absurdní, a skutečně odporuje tendencím, jež se jinak v jazyce zcela spontánně projevují.*) Avšak to všechno nic nemění na skutečnosti, že tomu tak v jedné oblasti jazyka je, a proto skloňujeme na př. *schisma, schismata* nebo *schismatu, specimen,* pl. *specimina* (též *specimena), stadion, stadia, cirkus, cirku* atd. S původním skloňováním bývá arci zachován také původní rod.

Přes to však, že je tento způsob někdy obtížný tím, že zavazuje k jisté znalosti mluvnice latinské a řecké, nemusí působiti obtíže jazyku obecnému. Důvod, který se na citovaném místě NŘ. uvádí proti tomuto skloňování se zřetelem na lidi klasicky nevzdělané, neplatí, aspoň nikoli obecně, prostě proto, že jazyk obecný tohoto skloňování nezná a zpravidla ho ani neužívá. V jazyce neodborném platí přirozená zásada. že základem skloňování cizího slova je jeho nominativ; podle jeho zakončení se řídí skloňovací vzor a s ním zároveň i gramatický rod. Kdopak se dnes stará o to, že slovo *rýma* je v jazyce řeckém, z něhož pochází, rodu středního a že se skloňuje *rheuma, rheumatos,* nebo že slova *chaos, pathos* jsou původní neutra? Rozdíl usu v této dvojí oblasti jazykové se projevuje tak důsledně, že máme mnoho slovních dublet, vzniklých tím, že k témuž výrazu cizímu je český ekvivalent jednak učený, jednak neučený, na př. *astma, astmatu — astma, astmy; stadion, stadia — stadion, stadionu; dépôt, dépôtu* (v rodě mužském) — *depo, depa* (v rodě středním); *panorama, panoramatu — panoráma, panorámy;* atd. Stává se ovšem někdy, že některý z těchto dubletních tvarů pronikne za hranice své domácí oblasti a zobecní ve veškerém jazyce; tak na př. zobecněl neučený tvar *rýma* a učený tvar *drama, dramatu.* Ale zpravidla rozeznáváme tuto dvojí příslušnost cizích slov zcela zřetelně.

*) Na témž místě NŘ. se uvádí doklad, že je někdy dokonce nemožné tuto zásadu dodržet, na př. při odborných termínech *lumen* (v elektrotechnickém názvosloví jednotka světelného toku) a *lux;* nelze je skloňovat *lumen, lumina* atd., *lux, luce* atd., nýbrž třeba brát za základ českého skloňování nominativ, tedy *lumen, lumenu* atd., *lux, luxu* atd., plurál *lumeny, luxy* atd. — O další ještě komplikaci v skloňování cizích jmen psal F. Oberpfalcer v NŘ. XVI, 1932, 155. Řecká slova s příponou *-ma* se totiž chovají různě podle toho, jsou-li dvouslabičná či víceslabičná, a při víceslabičných zase záleží na tom, je-li v nich před příponou *-ma* skupina souhlásek či souhláska jednoduchá.

Zbývá nyní ještě ukázat, že základem, z něhož obecný (anebo spíše neučený) jazyk při upravování cizích jmen vychází, je koncovka nominativní. O tom svědčily už příklady, které jsme porůznu uvedli výše, a můžeme je ještě velmi rozhojnit. Tak na př. si jazyk zařaďuje všechna cizí slova na *-o* (pokud se ovšem skloňují) do vzoru *město*, t. j. přejímá je za neutra bez zřetele na to, jaký rod mají v jazyce původním. Při tom nezáleží ani na tom, objevuje-li se koncové *-o* toliko ve výslovnosti. Proto jsou rodu středního v češtině jména *auto* (ve francouzštině je rodu ženského nebo mužského), *depo* (fr. dépôt je rodu mužského; rod mužský zachovává učené slovo *dépôt, dépôtu), žiro, saldo, ghetto, Ohio, Jericho* atd. Stejně výrazné je zakončení na *-a*, a proto se obecně projevuje snaha přizpůsobiti jména takto zakončená českým jménům vzoru *žena;* tím se zase bez zřetele k rodu původnímu stávají v češtině jmény rodu ženského. Tak vzniklo slovo *rýma*, skloňování *astma, astmy, panoráma, panorámy* a j. Proto je také slovo *planeta* v češtině rodu ženského. V latině, z níž pochází, je maskulinum a rodu mužského bývalo i v staré češtině; ale koncové *-a* si u něho vynutilo změnu rodu. Cizí jména zakončená souhláskou se nejčastěji přichylují v češtině k rodu mužskému, na příklad *chaos, pathos, stadion, stadionu* (vesměs původní neutra) a pod. Tam, kde jméno zakončené původně souhláskou zůstává i v češtině jménem rodu ženského, pozorujeme často zřetelnou snahu, aby i zde byl rod a konec slova uveden ve shodu s obvyklými typy domácími. Hojně se tak mění nominativ jmen životných, na př. *Artemida* (vedle pův. *Artemis), Helena* (místo pův. *Helene), Didona* (vedle *Dido), dryáda* (řec. *dryas;* táž změna nastala i v jiných jazycích, na př. v něm. Dryade, franc. dryade) atd. Ale i jména neživotná podléhají tomuto tlaku, jestliže se u nich ženský rod zvykem nebo z jiné příčiny ustálil, na př. *olympiáda* (pův. *olympias), Iliada* (vedle *Ilias), praxe, krise, base* a pod. (pův. *praxis, krisis, basis), Salamina* (vedle pův. *Salamis), kometa* (pův. *kometes;* v stč. bylo toto jméno podle latiny a řečtiny ještě rodu mužského, ale změnilo svůj rod podobně jako jméno *planeta)* atd. I z toho vidíme, že se jazyk vyhýbá, jak může, odchylkám od svého systému rodového a skloňovacího, a jistě si nebudeme osobovat právo stavět se proti této jeho snaze.

S těmito zkušenostmi přistupme nyní k slovu *belga*, jímž jsme začali. Nade vši pochybnost vychází najevo, že nelze slovu *belga* ponechati jeho původní zakončění a původní rod zároveň. Jejich spojení by bylo v našem jazyce naprosto

ojedinělé, a sám tlak systému brání, aby se takovéto kuriosity v jazyce neobjevovaly, a vyskytnou-li se, aby neměly dlouhého života (srov., co bylo řečeno o slovech *planeta, kometa).* Proto musíme jako nevhodné odmítnout skloňování *(ten) belga, (toho) belgy;* to je skloňování zcela nečeské. O nic správnější není ovšem kombinace *(ten) belga, (toho) belgu,* která se také v některých novinách vyskytla. Zbývala by tedy dvojí možnost: buď přizpůsobiti koncovku rodu a skloňovati *(ten) belg, (toho) belgu* atd., anebo přizpůsobiti rod koncovce a skloňovati *(ta) belga, (té) belgy* atd. Všechny okolnosti svědčí pro možnost druhou. Je to především zkušenost, ke které jsme došli už dříve, že se totiž rod a skloňování cizích jmen v jazyce řídí nejčastěji podle koncovky, zvláště je-li to koncovka tak výrazná jako zde, a že se koncovka rodu přizpůsobuje jen tam, kde se rod jména z nějaké příčiny už ustálil. Dále třeba uvážiti, že bychom změnou tvaru *belga* v *belg* docela zbytečně oddalovali znění české od znění původního (a mezinárodního) a že tedy i po té stránce je lépe zůstati při tvaru *belga,* ale pokládati jej podle zvyklostí českého jazyka za tvar ženský. Že se jazyková praxe nepochybně ustálí tímto směrem, ukazuje už dnes okolnost, že případů, v kterých mělo slovo *belga* rod ženský, bylo poslední dobou v našich novinách daleko více než případů s rodem mužským.

Tak jsme tímto rozborem poznali, že povšechné zásady, jak je uvádějí Pravidla a české mluvnice, obsahují v sobě jen úhrn poučení o deklinaci cizích jmen v češtině a že v jednotlivých případech musíme uvažovati ještě i o okolnostech zvláštních. Těsnou závislost rodu a koncovky u jmen cizích bychom mohli doložiti též příklady domácími (na př. *snídaní* se podle *večeře* mění *v snídaně* a tento nominativ je příčinou i změny rodu, a pod.), abychom dotvrdili existenci oné vyrovnávací tendence v jazyce. Ale věc sama je i bez toho zajisté dostatečně prokázána.

POSUDKY A ZPRÁVY.

František Křelina, Hlas na poušti. Román. Ottovy nové knihy, sv. IV. Nakladatelství J. Otty v Praze. 1935.

Základní dojem, kterým působí Křelinův román Hlas na poušti, je sváteční čistota a přirozená svěžest. Když jsem jej četl, ustavičně se mi vracela na mysl představa venkovské dívčice nedělně vymydlené a vyžehlené na cestu do kostela. Ve všem, thematem počínajíc a slovníkem končíc,

tu čtenář cítí neutuchající péči autorovu o čistotu práce a všude proniká zdravá a živelná povaha venkovského prostředí, jíž autor napájí svůj svěží, do značné míry nový způsob podání. Pro tyto své vlastnosti Křelinův román zaslouží, abychom se pokusili aspoň stručným rozborem najíti hlavní složky, na nichž je založen jeho účin.

Je to především thema románu. Thema vlastně velmi nečasové, třebas je do něho vklíněna i světová válka. Jeho ústředním motivem je totiž marné úsilí sedláka Klabana, pozdního potomka staré české rodiny evangelické, aby se domohl vrácení rodinné postily, o kterou ho připravil obchodník Hejral, člověk bez svědomí. Konflikt těchto dvou povahových kontrastů je sice prohlouben ještě i jinými životními okolnostmi, neboť Křelina svým románem zachytil zčásti osudy tří generací, ale motiv postily, motiv podstatně náboženský, vyniká nejvíc. Nebylo zajisté lehké najíti pro thema takto zbavené veškeré vnější účinnosti takový komposiční rámec, aby dominovalo nad složkami průvodními, zpravidla mnohem dynamičtějšími, a aby si udrželo zájem čtenáře. Křelina se i v tom osvědčil autorem velmi rozmyslným. Hojně užívá metody kontrastu v budování situací (na př. otec se raduje, že se syn vrátil na konci vojny, ale syn se vrací ruku v ruce s dcerou jeho úhlavního nepřítele; nebo opravdu mistrovsky podaná scéna popřevratového řečnění na náměstí, v níž jsou účastni oba hlavní hrdinové, Klaban a Hejral, každý se svým zcela protilehlým světem myšlenkovým, i jejich děti-milenci, atd.) a tam, kde je třeba při líčení blouznivého nitra Klabanova nebo při jiných statických motivech setrvati déle, než snese dějové napětí románu, vyvažuje autorův básnický a evokační dar potřebu většího spádu. Jako komposiční nedostatek pociťuje čtenář snad jen to, že četné vysvětlivky k ději nebo poznámky k charakteristice osob nejsou vpracovány přímo do osnovy románu, nýbrž že jsou v podobě episodických vložek mechanicky vkládány na místo, kde je jich už nutně potřebí, má-li čtenář ději úplně porozumět. Bez této pomoci se žádný autor neobejde docela, avšak není příznivým znamením, jestliže jí nadužívá, t. j. utíká-li se k ní nápadně často. Křelina tak činívá zpravidla uprostřed dialogu; aby čtenář pochopil některou narážku v hovoru, musí mu autor dodatečně pověděti o okolnostech, které předcházely, a to někdy hodně obšírně. Že to není prostředek zvlášť vděčný, je vidět i z toho, že bývá někdy otázka od příslušné odpovědi oddělena několika odstavci nebo dokonce několika stránkami episodického textu; tak je tomu na př. na str. 16—19, 46—47,

65—67, 114—116 a j. Ale to je věc, kterou autor Křelinova rázu snadno překoná, jakmile se pozorněji soustředí také na komposiční propracování díla. Tuto stránku naši romanopisci — na rozdíl na př. od romanopisců francouzských nebo anglických — dosud obyčejně nebrali příliš vážně a takovéto zbytky, kterými jim děj překypoval z rámce hlavní osnovy, zpravidla přilepili tam, kam je náhoda zanesla; ale tento zjev svědčí vždy neomylně o tom, že autor svou látku dostatečně nezvládl a umělecky nepřetavil.

Z rázu thematu vyplývají zcela přirozeně charakteristické znaky Křelinova jazyka. Venkovské prostředí a venkovské osoby románu mu poskytují příležitost využíti hojně prostředků jazyka lidového a ústřední motiv Klabanovy Postily (motiv náboženský) je vhodně doprovázen biblickým zabarvením jazyka. To jsou hlavní dvě složky, z nichž Křelina vytvořil jazykovou formu tohoto románu. K jeho chvále třeba říci, že se při tom nespokojil pouhým vnějším amalgamem, nýbrž že skutečně celý svůj slovní výraz napojil těmito prvky povahy zcela rozdílné a že tak nalezl sloh velmi výstižný a osobitý. Zvláště prvek biblický má velkou moc sugestivní. Vyskytuje se arci nejvíc v přímých řečech Klabanových, ale účinně ho autor využívá i v řeči nepřímé a polopřímé, na př. v této reprodukci Klabanových myšlenek: »Cizí, slyšíce jeho hlas a jeho slova, vyvrhli ho ze své obce; i syn se od něho odvrátil; den radosti vzešel nad jeho zemí, žalm poutníkův nerozmnoží však plesání jejich. Volá; doufá; ukládá si oběť; ale není jediného, jenž by řekl: Ejhle, spravedlivý, poslouchejte jeho;« atd. (162). A podobně i jinde, na př.: »Dívá se (matka, která se dětem vyznala z hříchu) s jednoho na druhého a nezdá se jí, že dost pochopili. Roztrhla už roucho a odhalila hruď« (133). »Nezakopal sám (Klaban) své hřivny, zakopal mu ji člověk nepřítel; i věřil, že se sám neprovinil« (139). »Zřekne se tedy sám všeho, bude jako žebrák, opustí všecko a stokrát víc vezme podle slov« (141) atd.

Prvků lidových mohl užíti autor ještě daleko vydatněji. Osoby z lidu tu mluví svým nářečím a slovník jejich proniká i mimo řeč přímou. Čteme tu na př. výrazy: až přijde nepohoda, futeř (121); doufá, že se dočká božího semelku (138); v seknici (ve světnici, 27); z tohoto chlumského pocehlída (zamračence) se klube barbar (157); Jizera na podzim lábe proud svodnic a stečí (174); přihnouti si z korbele, klůtnouti nebo zas lábati plným hrdlem (191); a pod. Ale lidovým duchem je proniknuta i skladba vět. Křelina dobře vypozoroval nebo vycítil, že lidový jazyk vystačuje se souřadným spojováním vět i tam, kde jazyk literární dává před-

nost spojení podřadnému; tuto charakteristickou vlastnost lidového vyprávění přenáší do svého díla. Dialogy, jimiž je román protkán, ukazují, že Křelina zná řeč lidu dokonale. Jak pravdivě zní na př. tento rozhovor selčin s Klabanem, jenž tajně odešel z domova a nepoznán chce někde sloužit:

»A kerej vy ste — člověče?«
»Moc se ptáte.«
»Kam dete?«
»Hledám službu, hospodyně.«
»Službu? — A třeba ke kravám?«
»Nevybírám si, hospodyně.«
»A plat?«
»Přes zimu za žvanec, pak vemu, kolik dáte.«
»Šel byste k nám? Ale je to jen barák, to víte —«

A v tom je, myslím, také hlavní pramen přirozené lehkosti, kterou se sloh Křelinův vyznačuje; snaží se dosahovat uměleckého účinu jen prostředky co možná prostými a nenásilnými, takovými, jaké nalézá v své lidové předloze. Že tím svůj výraz nikterak neochuzuje, ukáží na př. tyto citáty: Od Chlumu se za les skrývá Hůrka, její nitro je z načernalého čediče — odtud bychom uviděli daleko široko: co leží před námi, země radosti nebo utrpení? (7) — V rukou drží knihu památnou, Pastilu,*) drží ji oběma rukama, jako by mu ji chtěli bráti, nejraději by ji skryl, nejraději by se s ní vrátil, ale právě tím víc na ni upozorňuje (50). — Vilém ve své horlivosti, tou se chce zalíbiti otci (a má pocit, že tím částečně odčiňuje svou vinu), nalezl mezi jinými památkami také knihu — tu jedinou mu chtěl Jakub zatajiti — a hnal se po ní jako po ostatních věcech (t.), atd. To je nejobvyklejší stavba vět Křelinových; takto volně řadí k sobě věty i vypravování lidové.

K ději se tu autor nestaví jako chladný, objektivní pozorovatel, nýbrž ustavičně projevuje přímou účast v jednání a myšlení svých osob. Jeho vypravování co chvíli přechází v řeč polopřímou, v apostrofy hrdinů i čtenáře, v otázky a výkřiky. Tím vším nabývá sloh Křelinův velké poddajnosti a živosti; místy svým zvláštně vzrušeným rázem připomíná slohové umění Vladislava Vančury. To ovšem neznamená, že by Křelina byl pouhým napodobitelem; jde jistě svou cestou a poctivě hledá svůj osobitý výraz. O tom svědčí i básnické prvky jeho jazyka, metafory, přirovnání a opisy. Také v nich se jeví vyspělé umění slohové.

Dojem čistoty není v tomto díle porušen ani kazy mluv-

*) To je Klabanova výslovnost.

nickými; po této stránce vyniká Křelina vysoko nad průměr u nás běžný. Co tu je vadného, jsou věci tak obecně rozšířené, že není divu, když se jim ani autor Křelinova typu neubrání. Na př. prosadil svou (21) m. provedl svou; přišel na řadu (49) m. došlo naň; aby tomu předešla (126) m. aby to předešla; jeho paměť je silnější jeho vůle (126) m. silnější než jeho vůle; ze samy podstaty své bytosti (149) m. ze samé podstaty; urážka sama sebe (193) m. sebe samého; opomenutí (169) m. opominutí; neocitl se (179) m. neoctl se; jak se mi už z něho samotnému točila hlava (208) m. jak se mně samému z něho už točila hlava. J. H.

Václav Machek, Recherches dans le domaine du lexique balto-slave. Spisů filosofické fakulty Masarykovy university v Brně č. 37, 1934, 95 stran, za 15 Kč.

Nová kniha docenta Masarykovy university Václava Machka je po nejedné stránce pokračováním jeho staršího spisu »Studie o tvoření výrazů expresivních« (Praha 1930), o němž byla v tomto časopise podána zpráva v roč. XIV (1930), str. 212n. V obou přináší autor cenné příspěvky k etymologickému výkladu mnoha slov slovanských a baltských; zajímají ho zvláště výrazy z jazyka lidového a vůbec z jazyka nižších vrstev společenských, výrazy, v jejichž hláskovém skladu a vývoji uplatňují se více než v ostatních lexikálních oblastech snahy po malebné výraznosti a symbolickém naznačování příslušných představ, charakterisovaných zvláštním zabarvením citovým, a které se proto po leckteré stránce odlišují jak vzhledem, tak i vývojem od slov povahy »intelektuální«. Jednou z příznačných jejich vlastností je to, že se — na rozdíl od výrazů intelektuálních — vyskytují často v rozmanitých hláskových variantách a deformacích. Etymologická věda si jich do nedávné doby všímala jen zcela nesoustavně, a práce toho druhu, jako jsou uvedené spisy Machkovy, jsou vlastně teprve prvními kroky k řádnému probádání této lexikální oblasti v jednotlivých jazycích a v lidské řeči vůbec, ke stanovení zvláštních zákonů statických i vývojových, jež vládnou hláskovou stránkou této oblasti, a ovšem také k aplikaci výsledků zde získaných při řešení rozmanitých jiných otázek jazykovědných. Záslužné jsou tyto práce již pro svůj průkopnický ráz; a třebas lze s nimi v jednotlivých výkladech tu a tam nesouhlasiti, v celku je toto usilování o nové možnosti a metody etymologického výkladu oprávněné a užitečné. Třeba to zdůrazniti proti nepochopení nebo zaujetí, na něž u některých badatelů starších toto úsilí naráží a jež si lze vyložit příliš tradičními názory na způsob a meze etymologisování.

V knize, o níž tu píši, klade si autor za úkol ukázati, že mezi slovním pokladem jazykové skupiny baltské a slovanské je více shod, než se dosud uznává. Rozhojňuje tyto shody předně o takové případy, k jakým náleží známá již lexikální rovnice slovansko-baltská praslov. *kъlpъ ‚labuť' (na př. pol. *kiełp)* = lit. *gulbis* s týmž významem, tedy případy, v kterých se společný balto-slovanský základ objevuje v jedné z obou jazykových skupin se souhláskami neznělými, v druhé s příslušnými souhláskami znělými (kapitola 1, str. 6—36). Znělé dublety k slovům se souhláskami neznělými uznávaly se dosud většinou jen uvnitř jednoho jazyka nebo nejvýš uvnitř jedné skupiny jazyků blízko příbuzných; Machek ukazuje přesvědčivě, že lze předpokladem tohoto střídání neznělých a znělých souhlásek v témž základu sblížiti slovanská slova a baltská slova jako čes. *krása* s lit. *grožis**) téhož významu; rus. *pugáť*, dial. *pužáť* ‚strašiti (někoho), polekati' s lit. *búgti* ‚polekati se', *baugìnti* ‚polekati (někoho)'; pol. a rus. *puzo* ‚břicho', čes. *pouzdro* s lit. *búožė* (tímto výrazem se označují rozmanité věci vypouklého nebo kulovitého tvaru, na př. knoflík, pěst, hlavice hole nebo sloupu a j.); čes. *pouhý* a srbocharv. *puki* ‚čistý, pouhý' s lit. *baužas* ‚bezrohý', původně asi ‚zbavený něčeho, bez něčeho'; slovenské *gziť sa* ‚žertovati, dováděti' a staročes. *ksenci* (množ. č.) ‚plémě (u zvířat), mláďata' s lit. *gužėti* ‚utíkati v nespořádaném houfu', *gužuls* ‚hemžící se hmyz' a *kùšti* ‚dáti se do (zmítavého) pohybu'; čes. *prskati (se)* ‚coire (de capris)' s lit. *bùrkšti, burkštis* v témž významu; obecně slov. *loza* ‚vinná réva' s lit. *lasà* ‚krmivo pro ptáky' (k slovesu *lèsti* ‚zobati', takže původní význam slov. *loza* byl asi ‚bobule ptačího zobu', podobné bobulím vinných hroznů); slov. výraz pro slzu (rus. *sleza* atd.) s lit. *žlùgti* ‚kapati, býti nasáklý nějakou tekutinou' a *žliaukti* ‚téci proudem, močiti'; círk.-slov. *čeznąti* ‚mizeti' (malorus. *s-čéznuty* ‚zmizeti' atd.) s lit. *kašėti* ‚hubnouti, sesychati se, zmenšovati se'; čes. *třepetati se*, rus. *trepet* ‚chvění a pod.' s lit. *drebėti* ‚třásti se' (základ se znělými souhláskami se uchoval také v slovanské oblasti, na př. v lidových nářečích moravských je slovo *drobit* ‚třásti [někým]', zvláště ve rčení *zima mě drobí);* čes. *drobiti* v obvyklém významu (‚rozdrobovati na kousky'), příd. *drobný* atd. s lit. přídavným jménem *trapùs* ‚drobivý, křehký' (příslušné sloveso s oslabeným stupněm kořenné samohlásky je *trupėti* ‚drobiti se'); čes. *tlíti* a příbuzná slova ostatních slov. jazyků s lit. *dùlti, dulėti* stejného významu; čes. *útlý* atd. z praslov.

*) Pro technické obtíže je u příkladů z cizích jazyků zjednodušen způsob psaní.

ątьlъ* s lit. slovesem *dilti, dîlti* ‚ubývati, hubnouti, zmenšovati se' (podle tohoto výkladu je tedy slov. adjektivum *ątьlъ* slovo složené s předponou *ą-*, jež má svůj protějšek v předponě lit. komposita *$i_n$dilti, $i_n$dì$_n$lti,* nelišicího se významem od slovesa jednoduchého). Zvlášť podrobně probírá autor lexikální dvojici praslov.brъtь* : lit. *pursti*. Slovanský výraz, k němuž náleží na př. starší české slovo *brtník* ‚včelař' (dnes už jen jako příjmení a odborný přídomek pro jistý druh medvědů) a jehož původní význam byl ‚vykotlaný peň, dutina ve stromě, kde se usadily divoké včely', odvozovali někteří badatelé od toho indoevr. kořene, který je na př. v německém slovese *bohren* nebo v lat. *forare;* Machek ukazuje dobře na slabé stránky této etymologie, stejně jako na vady jiných pokusů o výklad tohoto slova, a doporučuje spojení s lit. slovesem *pursti* ‚hníti', dříve také *iš-purti,* doloženým m. j. ve významu ‚vyhnívati uvnitř, vykotlávati se hnitím' — tedy spojení po věcné stránce jistě velmi výhodné. Do této slovní skupiny klade autor též čes. sloveso *bortiti,* jež nemá dokladů ze starší doby; výjimečné *o* v kořeni vysvětluje podobně jako kořenné *o* v expresivních druhotvarech *škortati : škrtati, škorpiti se :* slc.*škriepiť sa.* Déle se také zastavuje u slovanského názvu šeříku *bъzъ,* pro nějž není dosud uspokojivé etymologie (nejčastěji se spojuje s indoevr. názvem *buku,* který je na př. v lat. *fagus* nebo něm. *Buche,* ale to je výklad pochybný po stránce významové). Vycházeje z litevského názvu pro šeřík *smirdėlė,* odvozeného od slovesa *smirděti* ‚páchnouti', a opíraje se o jiný jeho litevský název *putinis (putinas),* jejž staví k lat. *puter* ‚shnilý' (v litevštině je také základní sloveso *púti* ‚hníti'), vysvětluje slov. *bъzъ* jako znělou obměnu baltoslovanského výrazu **pus-* od téhož kořene jako lit. *púti,* lat. *puter* atd. a tedy s původním významem týmž jako u lit. *smirdėlė;* jako nepřímou oporu této etymologie uvádí název staropruského božstva *Puschkaytus* (= *Pušaitis*), jež lidová víra uváděla v souvislost s šeříkem.

Autor upozorňuje opětovně na tu zajímavou okolnost, že přecházení baltoslovanských slovních základů se souhláskami neznělými v baltské nebo slovanské základy se souhláskami znělými a naopak je zvláště časté u takových slov, jejichž příbuzenstvo v tom jazyce (nebo v té skupině jazyků) z nějaké příčiny zaniklo a jež tedy jsou v tom jazyce isolována a pro příslušníky toho jazyka bez zřetelných vztahů k slovům jiným (na př. slov. výraz pro révu *loza* z původního **losa* zůstal v praslovanském lexiku isolován, neboť základní sloveso, odpovídající litevskému *lèsti,* zaniklo beze

stopy). Tato okolnost bude asi také v příčinné souvislosti s hláskovým střídáním, o němž tu autor jedná.

V druhé části své knihy (str. 37—46) přináší Machek několik dalších případů tak zvaného pohyblivého (nebo fakultativního) *s-* na počátku slovního základu, totiž případů, v nichž se společný základ baltoslovanský objevuje v slovanštině s počátečním *s-*, kdežto v baltštině bez něho. Předpokladem tohoto střídání spojuje slovní skupinu slovanskou, k níž náleží na př. čes. *stříhati*, s lit. *riekti* ‚krájeti a pod.', lotyš. *riks* nebo *rika* ‚kus chleba'; slov. skupinu rus. *stérbnuť* ‚nabýti opět sil', srbocharv. *ostrabiti se* ‚uzdraviti se', slc. *vystrabiť sa* (z nemoci) atd. s lit. *tarpti* ‚prospívati, dařiti se, zotavovati se'; obecně slov. výraz, jejž máme v našem *strup*, s lit. *raupas* ‚neštovička', *raupsas* ‚vyrážka (na kůži)' a přídavným jménem *rùpas* ‚drsnatý, hrbolatý'; srbocharv. výraz *struka*, který se vyskytuje jen ve spojeních jako *od tri struke* ‚trojnásobný' a ve složených slovech jako *trostruk* (téhož významu), s lit. slovesem *rùkti* ‚vraštěti', *raukas* ‚vráska, záhyb' (k významovému vývoji připomíná autor zcela obdobné výrazy slovanské, jako srbskocharv. *dvogub*, sln. *v dve gube* ‚dvojnásobný', dále na př. lat. *duplex* vedle *plicare* ‚ohýbati', nebo něm. *manigfaltig*, *Dreifaltigkeit* vedle slovesa *falten* ‚dělati záhyby, vraštiti'); nejpodrobněji probírá baltsko-slovanskou skupinu slovní, k níž náleží ze slovanštiny na př. české výrazy *strměti*, *strom* a z baltštiny na př. lit. sloveso *remti* ‚podpírati'. Jak vidět, změnila se počáteční skupina *sr-* v slovanštině vsunutím souhlásky *t* pro usnadnění výslovnosti ve skupinu *str-*; v prvních dvou z těchto lexikálních dvojic pozorujeme mimo to střídání znělých souhlásek s neznělými.

Poslední, nejrozsáhlejší oddíl knihy (str. 47—90) obsahuje baltsko-slovanské etymologie, které se nedaly dobře zařadit do prvních dvou kapitol. Předně je tu pokus o sblížení slovanského názvu jitra *rano* (čes. *ráno*) s baltským názvem pro jitro *rita-* (lit. *rýtas*); Machek přesvědčuje čtenáře hojnými významovými paralelami z rozmanitých indoevropských jazyků — jednou z nich je čes. *procitnouti* vedle *cítiti*, totožného etymologicky s lit. *at-jùsti*, *at-jausti* ‚cítiti', jak ukázal autor v své starší knize (str. 44n.) —, že společným základem těchto výrazů může býti kořenná část lit. slovesa *réikšti* ‚projeviti, ukázati', ovšem v různé podobě samohláskové a s různými příponami odvozovacími. Pak podává další zajímavý příklad na tak zvanou »mylnou dekomposici« slovesné předpony, tedy na zjev toho druhu jako připomenutý právě vznik slovesa *cítiti* z praslov. komposita **(o)t-jutiti*, odpoví-

dajícího litevskému *at-jausti:* je to sloveso čes. *cíditi,* pol. *cudzić* ‚čistiti', původně ‚čistiti obilí přesíváním na sítu' (význam ten žije ještě v lidových nářečích), jež vzniklo pravděpodobně dekomposicí slovesa složeného s předponou *ot-* (tedy *[o]t-juditi), totožného v kořeni s lit. *judėti,* pohybovati se třesavě', lot. *jaudît* ‚hýbati (něčím)'. Do této slovní skupiny náleží možná i staročeský název soudního dvora *cúda;* bylo by to podstatné jméno přitvořené druhotně k staršímu slovesu *cúditi* a významem specialisované ve směru mravním (‚očista trestem, kárání a odsuzování špatných skutků') — náznaky tohoto významového vývoje máme ostatně u slovenského *cúdiť.* Předponu *ot-* hledá autor také v slovanských slovech, jako je čes. *otava, zotaviti se,* jejichž základ ztotožňuje—na rozdíl od rozmanitých etymologií starších — s baltsko-slovanskou slovní skupinou charakterisovanou rovnicí praslov. *(j)avi(ti)* = lit. *ovy(je)* ‚za bdění, ve bdělém stavu'; původní význam slov. *ot-ava* je podle toho ‚opětné objevení se něčeho', pak ‚opětný vzrůst', a původní význam příslušného slovesa ‚opětně se objeviti', pak ‚přibývati, nabývati znovu životních sil'. Dále se Machek obírá baltsko-slovanským výrazem pro prst, praslov. *pьrstъ = lit. *piřštas.* Spojuje jej s názvem prsou v této jazykové skupině (praslov. *pьrsi = lit. *piršis*) a shledává pro toto nové spojení zajímavé opory v rozmanitých starých obyčejích, pověrách a zkazkách. Tak na př. u mnoha primitivních národů je z náboženských a tabuových důvodů zakázáno kojiti dítě jistý počet dní po jeho zrození; v době té krmí je matka nebo otec uměle, a to s pomocí prstů (»zákon Pamiru« a j.). Podle rituálních předpisů staroindických užívalo se při tom prsteníku, k němuž se i jinak poutalo mnoho všelijakých pověr a kouzel (zbytek toho je dosud ve zvyku, nositi na něm prsten). Podle rozmanitých starých pověstí orientálních živily i mužské bytosti novorozeňata mlékem nebo jinou dětskou krmí, jež jim vytékala z prstů, nebo se dokonce i děti samy živily ssáním mléka a pod. z vlastních prstů. Pro dávný vztah významový mezi prsty a prsy mohou svědčiti také baltské a slovanské názvy belemnitů, jako *laumės piřštas,* vlastně ‚prst víly' (laume je název zlých bytostí mythologických), vedle *laumės papas* nebo *laumės spenys,* vlastně ‚prsa víly', polské pojmenování *palec kamienny* a ruské *čortov palec;* také tyto názvy mohou nějak souviseti s oněmi dávnými zkazkami.

Autor navrhuje pak ještě několik jiných nových etymologií baltsko-slovanských. Tak čes. sloveso *dbáti,* které se v staročeských památkách píše *tbáti* a proto se dosud vy-

světlovalo — spolu s pol., bělorus. *dbać* a ukraj. *dbaty* — z praslovanského základu **tъb-*, staví Machek k podstatnému jménu *doba* s původním významem ‚vhodný, příhodný čas (k něčemu)‘, předpokládá tedy odvozené sloveso **dъbati* nebo **dobati*, jehož kořenné *o* zaniklo brzy sporadickým krácením v záporných tvarech, zabarvených citově (obdobně jako je podle Machka imperativ *nech[ej]* výjimečným zkrácením z původního **nechovaj*, viz jeho Studie, str. 198n.); odraz původního významu tohoto slovesa vidí v lidovém rčení čes. *on nedbá* (bez předmětu) s významem asi ‚nedělá svou práci v pravý čas‘. Paralelní lit. sloveso *dabóti* (s významovým okruhem celkem týmž jako čes. *dbáti*), které se dosud pokládalo zpravidla za výpůjčku ze slovanštiny, vysvětluje autor rovněž jako sloveso odvozené od základního substantiva shodného formálně i významem se slov. *doba;* dialektické lit. *dabà* a lotyšské *daba* mají sice význam jiný, ale původnější význam časový lze podle Machka předpokládati podle lit. příslovce *dabar* ‚nyní‘. Také v litevštině došlo k výjimečnému krácení: vedle *dabóti* se užívá v témž významu slovesa *bóti* (ve spojení se záporkou) a složeného *atbóti*, kde zmizela celá první slabika.

Zbývající výklady přehlédneme tu již jen stručně. U slovanských výrazů pro žihadlo, jako jsou rus. *žalo*, pol. *żądło* a nářeční čes. *žídlo*, přiklání se M. k Miklosichovu spojení s lit. slovesem *gìlti* ‚píchati‘, ale opravuje a činí přijatelnou tuto etymologii předpokladem, že se tu původní **gel-dlo-* změnilo dissimilací v **gendlo-;* slova jako morav. a slc. *hrča* ‚boule, nádor‘, sln. *grča* ‚suk‘ (jsou také paralelní útvary s počáteční hrdelnicí neznělou!) spojuje s lit. *gùrga* obdobného okruhu významového; slova jako čes. *oukropek*, pol. *okrop* ‚hrůza‘ s lit. *krupùs* ‚bázlivý‘, *krúpti* ‚polekati se‘ a *kraupti* ‚vyplašiti, polekati‘ (s druhotným stupňováním kmenové samohlásky); rus. *kust* ‚křoví‘ s lit. *kúokštas* ‚chumáč‘; bohatou skupinu slovanských slov s rozličnými kmenovými příponami, do které náleží na př. české sloveso *línati*, s baltským základem, který je na př. v lit. přídavném jménu *leinas* ‚štíhlý, slabý‘; sln. *sla* ‚chuť, přání‘ s lit. *sulà* ‚míza‘ (původní společný význam ‚šťáva‘, přechodný význam u slov. *sъla* asi ‚sliny, které se sbíhají při velké chuti k jídlu‘ — zda sem nenáleží také slovanský název pro slinu?); čes. *křís(t)*, *křes*, staročes. *křěz* s lit. *krèšti* ‚sraziti se‘ (*š* z indoevropské palatály — vedle toho je varianta na indoevr. veláru *krèkti* téhož významu, stejně jako je vedle slov. **krězъ* varianta *krěg-*, na př. v čes. *křehký*); čes. *břesk* ‚ostrá chuť‘ a jiná příbuzná slova slovanská s lit. slovesem *virkšti* ‚žloutnouti, vadnouti‘ a podst.

jménem *várškě* ‚sražené mléko‘ (tedy zase mylnou dekomposicí z praslov. **[o]b-versk-*, vedle toho byla podle svědectví historických slov znělá varianta **[o]b-verzg-);* čes. *kaziti* atd. s lit. *kežěti* ‚kysnouti‘ (paralelní základ s dvojhláskou mají lit. slova *gìžti* ‚sraziti se‘, *gaižti* ‚žluknouti‘ a dále lit. *gaužóti* ‚žluknouti‘, *kaužóti* téhož významu, slov. *kys-* na př. v čes. *kysati, kyselý* — zase příklad na střídání neznělých a znělých souhlásek v témž kořeni!); konečně skupinu slov, k níž náleží čes. *civěti,* slc. *civieť* ‚zeti‘ i ‚chabnouti, chřadnouti‘, pol. *cewieć* ‚hubnouti‘ a pod., s lit. *kaivìnti* ‚vyčerpati (půdu)‘ (jako slc. *vycivieť zem*); do této poslední skupiny staví autor také slovanský název pro *cevu.*

Etymologické výklady Machkovy projevují velký rozhled jazykozpytný, vyznačující se bystrými postřehy a důvtipnou kombinací značně rozptýlených fakt jazykových. Jsou zajímavé podrobnou znalostí věcné stránky slov, jejichž původ objasňují, a jsou nabádavé i tenkrát, když nepřesvědčí čtenáře rázem. Mají sloh prostý až k lidovosti a jsou lehce srozumitelné i v případech složitých; také to je neposlední předností tohoto nevelkého, ale hodnotného spisu. J. M. K.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V předešlém ročníku NŘ. jsme psali na několika místech (95, 126, 160) o výslovnosti jména *Zeyer;* k tomu se připojila nedávno diskuse ve večerních Národních listech a nyní v 1. sešitě nového ročníku Listů filologických (62, 1935, 78n.) shrnuje prof. M. Hýsek výtěžek z obou těchto diskusí. Jeho přehledný výklad je velmi poučný, a proto o něm podáváme zprávu svým čtenářům.

Prof. Hýsek připomíná, že už NŘ. III, 1919, 220 za běžnou pokládala výslovnost *Zeyer (Zejer),* ač básník sám své jméno vyslovoval po německu *Cajer.* Výslovnost *Cajer* potvrzuje i to, že se v zněmčené Praze říkalo Zeyerově pražské pile *Cajrova* pila; že Zeyer sám své jméno vyslovoval po německu, dosvědčuje vedle oné poznámky v NŘ. III, 220, jejíž spolehlivost je zaručena přímou pamětí redakčních členů F. Bílého, J. Vlčka a J. Zubatého, také prof. J. Máchal. Tak Zeyerovo jméno vyslovoval i Ad. Heyduk (podle prof. Strejčka a Kotrče) a Frant. Herites (Heritesa se na jeho výslovnost tázal prof. Hýsek přímo). Herites vyslovoval také dvouslabičně *Cajr* a tak v hovoru vyslovovala také Zeyerova neť a přítelkyně paní Karla Heinrichová, adresátka bohaté Zeyerovy korespondence. Výslovnost *Zajer* je potvrzena u J. V. Sládka, Sv. Čecha a Jar. Vrchlického; na tuto výslovnost Vrchlického se prof. Hýsek sám pamatuje z jeho přednášek a synovec Vrchlického, syn Bedřicha Frídy, důvěrného Zeyerova přítele, dr. Vlad. Frída, mu potvrdil, že se v jeho rodině toto jméno vy-

slovuje *Zajer*. Tak jmenovali Zeyerovy synovce Angela a Alexandra jejich spolužáci a kamarádi, tak se vyslovovalo i v rodině Mokrých (podle zprávy dr. A. Mokrého, synovce básníka Ot. Mokrého) a vůbec ve Vodňanech v době pobytu Zeyerova. Výslovnost *Zajer* je dosvědčena též u Ad. Heyduka (vedle výslovnosti *Cajer*) a podle zprávy prof. P. M. Haškovce sám Zeyer tuto výslovnost žádával. Konečně česká výslovnost *Zeyer* je dosvědčena přímým svědectvím Jos. L. Kubína; jeho r. 1887 Zeyer přímo opravil slovy: »Nejsem Zajer, jsem Zejer.« Tuto výslovnost žádal jako jediné správnou též bývalý Heydukův kolega prof. Kotrč a bývalý písecký student prof. Jos. Jícha, jenž byl se Zeyerem znám, jí hájil jako vlastní výslovnosti Zeyerovy.

Jak je vidět z těchto namnoze protichůdných zpráv, lišili se i sami osobní přátelé Zeyerovi ve výslovnosti jeho jména, ba i sám Zeyer je vyslovoval různě. Tyto různosti vysvětlil synovec Zeyerův Angelo Zeyer (podle Jar. Homoly, več. NL. 1935, č. 23) takto: »Zeyerové jsou původem Francouzi a vyslovují svoje jméno *Zejér*. V Paříži žije několik rodin toho jména. Někteří Zeyerové sídlí v Alsasku a jsou i Němci. Ti vyslovují svoje jméno *Cajr*. Otec Juliův pocházel ze Štrasburku a do Prahy se přestěhoval za válek napoleonských. Zde se oženil a jako vyučený tesař zařídil si pilu... Říkalo se jí všeobecně Cajrova pila. Zcela pochopitelně, protože majitel byl Němec a také tehdejším němčícím Pražanům byla tato výslovnost běžná. Teprve když se mladí Zeyerové Julius a Jan orientovali česky a stýkali se s uvědomělou českou společností, počali členové její vyslovovati jejich jméno *Zajer*. Tak se stala obojí výslovnost běžnou a ani Julius ani Jan nic proti ní nenamítali.« Podle zprávy J. Homoly se však Angelo Zeyer nepamatuje, kterou výslovnost pokládali za správnou jeho strýc a otec; sám má za správnou výslovnost francouzskou, shodující se s původem jména, tedy *Zejér*. Tato francouzská výslovnost je nejbližší výslovnosti české, kterou jako výslovnost v nové době obvyklou přijala r. 1919 Naše řeč. Nebylo by tedy správné podvraceti zvyk, vyslovovati jméno Zeyerovo tak, jak se píše. Na konec svého výkladu připojuje prof. Hýsek zprávu o etymologii jména *Zeyer*. Podle prof. Jos. Janka (NL. 1935, č. 25) vzniklo z něm. Sauer přehláskou a změnou *s* v *z* (obě ty změny jsou běžné v německých nářečích a v žargonu jiddisch); se stanoviska historického pokládá prof. Janko za správné znění *Zajer*, z něhož se vyvinulo franc. *Zejér* a něm. *Cajer*.

V témž čísle Listů filologických (str. 27 n.) podává V. Flajšhans několik dodatků a doplňků k článku Jos. Bečky o zájmenech *jenž* a *který*, o němž jsme referovali v NŘ. 18, 277n. Ukazuje na přehledu relativních tvarů z listů Husových a z Husovy Postily, že se statistický poměr mění, jestliže se bere v počet i rozdíl mezi muž. tvarem *jenž* a absolutivním *jenž*, mezi *který* a *kterýž*, *kto* a *ktož* atd. Absolutivní tvar *jenž* byl Husovi zcela běžný a udržel se až do 19. století. Také gramatická theorie (až po Dobrovského) jej přijímala za správný, jak dokazuje Flajšhans doslovnými citáty ze starých českých mluvnic, Blahoslavem počínajíc. Teprve r. 1819 uvedl

Jos. Dobrovský, patrně pod vlivem jazyka církevně slovanského, do paradigmatu zájmena *jenž* také tvary *jež* (pro nom. sg. fem. a nom. pl. fem.) a *již* (pro nom. pl. mask.) a jeho následovníci, jmenovitě Hanka, je doplnili dále tvarem pro sg. neut. *jež*. Časem se tyto uměle konstruované tvary ujaly v českých mluvnicích i v jazykové praxi. Dnešní stav tedy není výsledek spontánního vývoje, nýbrž vznikl umělým zasažením jazykových theoretiků do soustavy, kterou si jazyk za několik století vytvořil.

DROBNOSTI.

JE TŘEBA DĚLATI TEČKU I ZA ZKRATKAMI INICIÁLKOVÝMI? Mínění »Pravidel« i »Naší řeči« se shoduje: za každou zkratkou je třeba psáti tečku. Ale praxe se od tohoto pravidla velmi často liší. Za zkratkami, které vznikly z počátečních písmen nějakého jména nebo názvu, vždy tečku nevidíme. Píše se ČSR, MŠO, MNO, ČOS, ba dokonce také JUDr, MUDr, Dr (tak důsledně E. Beneš v knize »Světová válka a naše revoluce«). Myslím, že ta praxe má pravdu. Důvod, proč děláme tečku za zkratkami obyčejnými, není při zkratkách iniciálkových již tak přesvědčující. V obyčejných zkratkách (na př. r., t. r., t. m. a pod.) má tečka přímo funkční význam, bez ní by zkratka přestala být zkratkou anebo aspoň srozumitelnou zkratkou, kdežto v zkratkách iniciálkových už sama typografická úprava (velká písmena, versálky) naprosto dostatečně označuje, že máme před sebou smluvenou zkratku. Zajímavé je, že velkými písmeny zkracujeme i takové jméno, v jehož nezkráceném textu velkých písmen (kromě prvého) užíti podle dosud platných pravidel nelze. (Jinou praxi mají v Lidových novinách, kde píší a tisknou zásadně Lidové Noviny, Národní Listy, Naše Věda, Naše Řeč a pod.) To nasvědčuje tomu, že velká začáteční písmena mají v zkratce jiné poslání, protože bychom jinak psali a tiskli N. ř. nebo Nř. Velká písmena se do iniciálkové zkratky dostávají proto, aby zřetelněji a jasněji zkratku graficky zachytila. Tečka za ní sice ještě může být, ale není jí nezbytně třeba a v některých druzích tisku dokonce z esteticko-grafických důvodů překáží. Navrhoval bych proto, abychom se do té tečky za iniciálkovými zkratkami nenutili. K. E.

NĚCO JINÉHO, NIC JINÉHO (A. CH.). Výraz *něco jiného* může za jistých okolností státi i ve větě záporné. Vedle věty »neudělal nic jiného« je možná i věta »neudělal něco jiného«, ovšem smysl je po každé jiný. V prvním případě se popírá obsah věty úplně, t. j. záporkou *ne* se popírá platnost přísudkového slovesa a záporkou *ni* (v *nic*) se vylučují z jeho platnosti všechny možné případy; mohli bychom výraz »nic jiného« opsati slovy »žádnou jinou věc, ani jednu jinou věc« a pod. V druhém případě se popírá smysl věty jen částečně, t. j. je popřena toliko platnost slovesa, nikoli však předmětu; užili bychom zde opisu »neudělal nějakou jinou věc, tuto jinou věc« a pod. Rozdíl ve významu těchto výrazů se projevuje i v rozdílném přízvuku. Ve větě »neudělal nic jiného« je přízvuk na zájmeně *nic* (na př.: »Udělal jen toto, nic jiného neudělal«, t. j. jinak, kromě

toho neudělal nic), kdežto ve větě »neudělal něco jiného« je důraz na slově *jiného* (na př.: »Udělal právě toto, neudělal něco jiného, t. j. právě takovouto věc, ne nějakou jinou). Názorně se o tomto rozdílu přesvědčíme, když zkusíme z takového věty vynechat příd. jméno *jiný*, na př. »sem nepřijde nikdo jiný, jen on« — »sem nepřijde někdo jiný, nýbrž on«; v prvním případě se smysl věty nezmění, vynecháme-li přídavné jméno *jiný* (»sem nikdo nepřijde, jen on«), kdežto v případě druhém nelze příd. jméno *jiný* vynechat bez újmy smyslu (»sem nepřijde někdo, nýbrž on«). Záleží tedy u takovýchto vět na tom, co jimi chceme vyjádřit, t. j. chceme-li popříti celý obsah věty, či jen jeho část. V československých zákonech bývají takovéto formule: »Nestanoví-li zákon nic jiného, platí toto nařízení«. »Neuvede-li se v povolení nic jiného, platí ustanovení zákona« a pod. Také u těchto formulí je možné dvojí pojetí, a proto v nich nelze užívati mechanicky jen výrazu *nic jiného*. Chce-li zákonodárce na př. říci, že nařízení platí jen potud, pokud se neliší od zákona, t. j. pokud zákon nepředpisuje jinak, něco jiného, je i v záporné větě na místě výraz *něco jiného*, tedy: »Nestanoví-li zákon něco jiného, platí toto nařízení«. Chce-li však zákonodárce vyjádřiti, že na př. ustanovení zákona platí obecně, není-li ve zvláštním povolení uvedeno nic mimo tato ustanovení, nic jiného než tato ustanovení, je třeba užíti výrazu *nic jiného*. Tak rozumíme větě, kterou jsme uvedli na druhém místě: »Neuvede-li se v povolení nic jiného (t. j. nad to, co je v zákoně), platí ustanovení zákona«. Věta uvedená na místě prvním by znamenala »nestanoví-li zákon nic jiného (t. j. na př. mimo to, co bylo uvedeno), platí toto ustanovení«.

PSANÍ NÁZVŮ PŘÍRODOPISNÝCH. Píšete v 2. čísle NŘ. o psaní vlastních zvířecích jmen velkým počátečním písmenem. Hlásím se k tomu se svou starou bolestí. Jsem zoolog a napsal jsem učebnici zoologie pro vyšší třídy středních škol. V ní jsem psal zásadně jména živočichů podle mezinárodně uznané terminologie, totiž jméno rodové velkým písmenem, na př.: Kromě Kuny skalní žije u nás z Kunovitých ještě Tchoř. Někteří Obratlovci, Členovci atd. Dělal jsem to podle prof. Bayera z vys. školy zemědělské v Brně (podle jeho »Praktických cvičení zoologických a biologických pokusů« i jiných prací). Ministerstvo (recensent) mi to při aprobaci nedovolilo, protože je to prý proti duchu jazyka. Se stanoviska mezinárodní nomenklatury je ta věc jasná. Co řeknete se stanoviska jazykového? — Dávám ještě příklad: Žába se živí hmyzem. Členovci se šesti nohami jsou Hmyz. — ... psi se na mne sběhli. Lidé vypěstovali různá plemena Psa. — Maso se hemží červy. Mořští Červi se pohybují parapodiemi, atd. Tedy označuje-li takové jméno systematický pojem, píše se velkým písmenem. Myslím, že je to docela v pořádku a zvláště pro přesné vyjadřování cenné. Kromě prof. Bayera zachovává usus u nás malá písmena.

Karel Pechoč.

Otázka, kterou tu dává prof. Pechoč, je ovšem trochu jiná než otázka, jak psáti vlastní jména zvířat jako *Pozor*, *Straka* a pod. Jde tu spíše o podobné rozlišování jako na př. při hvězdářských názvech *Země*, *Měsíc*,

Slunce (proti obecným jménům *země, měsíc, slunce*). Je-li také v přírodopise nutné vyznačovati pravopisem tento rozdíl mezi obecnou představou a vědeckým pojmem, to přísluší rozhodnouti arci spíše přírodopiscům samým. Podle toho, co píše prof. Pechoč, se zdá, že dosavadní odborný usus takové nutnosti nepociťoval. Dovolávat se *uznaného* mezinárodního usu by bylo lze jen tehdy, kdyby byl ten usus opravdu mezinárodně (a tedy i závazně) zaveden; má-li však prof. Pechoč na mysli jen to, že se slova označující přírodopisné pojmy píší v jiných jazycích spontánně písmenem velkým, neznamenalo by to pro češtinu mnoho. V jiných jazycích se totiž píší velká a malá písmena podle jiných zásad než v češtině, a proto nemůžeme jejich usus přenášeti k nám. Na př. v němčině se píší velkým písmenem všechna jména podstatná, ve francouzštině je rovněž daleko více případů, v kterých se píše velké písmeno, než v češtině (srov. na př. názvy literárních děl »le Génie du Christianisme, la Dame aux Camélias, le Monde comme Volonté et comme Représentation a pod.). Proto by bylo třeba dříve, než by se tento nový způsob v českých přírodopisných dílech zavedl, dobře uvážiti všechny tyto okolnosti a rozhodnouti, vede-li k němu skutečná potřeba.

ŠIBOLET. V poslední době nalézáme toto slovo znovu velmi často v novinách i v knihách, ač málokdo mu rozumí a zná jeho původ. Spisovatel Rudolf Medek ho použil v známé odpovědi na manifest pětašedesáti spisovatelů ve větě: »Fašismus! Slovo, jež se stalo šiboletem mezinárodní hantýrky literární a žurnalistické. Kde kdo je fašista!« Nebo J. S. Machar otiskl nedávno (1. ledna 1935) epigram

Šibolety.

Tak vidíme už hezkou řadu let,
jak utváří se ten řád světa nový:
hňup zachyt' někde temný šibolet
a myslí, že je člověk pokrokový.

Slovo *šibolet* se u nás v Čechách rozšířilo teprve počátkem let šedesátých, když se s uvolněním politického tlaku rozmohlo u nás stranictví. Tehdy si všimla tohoto výrazu »Zlatá Praha« (v č. 17 ze dne 1. září 1864 na str. 206) a podala o něm tento výklad: »Užíváme-li hebrejského slova *Šibboleth* (což se vykládá po česku *klas*) ku naznačení hesla pro jistou stranu, odvoláváme se na knihu Soudců 12, 5 a 6: „I osadili Galaadští brody Jordánské, přes kteréž Efraim měl se navracovati. A když přišel k nim někdo z počtu Efraimských utíkaje a řekl: ‚Prosím, abyste mi dopustili přejíti‘, říkali jemu Galaadští: ‚Jsi-li Efratejský?‘, kterýž když řekl: ‚Nejsem,‘ ptali se ho: ‚Rci tedy Šibboleth!‘ kterýž odpovídal ‚Sibboleth!‘ nemoha touž literou vyřknouti klasu. A hned pochytíce jej“ atd.«

Znamenalo tedy slovo *šibolet* v češtině nejprve »poznávací slovo«, jak je vykládá také Fr. Doucha v Riegrově Slovníku naučném (9. díle z r. 1872 na str. 41) uváděje, že se slovo to »brává vůbec za znak, po kterém poznati lze, že někdo *skutkem* nenáleží k té straně, ku které se přiznává *slovem*«. Dnes se užívá slova *šibolet* ve významu hesla, jak mi potvrzuje

sám Rudolf Medek, dovolávaje se Ottova Slovníku naučného: »Znamená *heslo*, v přeneseném smyslu také stranictví, partajnictví«. Podobný význam měl na mysli také Machar v citovaném epigramu. F. Strejček.

SKLOŇOVÁNÍ SRBOCHARVÁTSKÝCH JMEN ŠABAC, PETAR a j. (V. W.). O jugoslávských věcech píší naše noviny velmi často, ale zřídka vídáme, že by náležitě skloňovaly srbocharvátská jména. Srbocharvátská přípona *-ac* je totožná s čes. *-ec*, a jako v češtině zbude z tohoto *-ec* v ostatních pádech pouhé *-c-* (na př. vrabec, vrabce, Smokovec, Smokovce atd.), tak i v srbocharvátštině se drží ono *-a-* toliko v 1. (a 4.) pádě, kdežto v ostatních pádech ho není. Proto i v češtině skloňujeme srbocharvátská jména podle toho: *Šabac, Šabce; Oplenac, Oplence; Kragujevac, Kragujevce; Petrovac, Petrovce;* a pod. Tak skloňujeme též jméno známého malíře *Bukovce* (nom. *Bukovac*). Podobně je tomu i u jména *Petar;* k němu 2. pád zní *Petra*, 3. p. *Petrovi, Petru* atd., nikoli Petara, Petarovi.

SLÁNKA A SOLNIČKA (J. H.). Z obou těchto názvů nádobky na sůl je běžnější v českém usu název *slánka*. Je doložen už ze 16. stol. a užívá se ho nepřetržitě až podnes. Název *solnička* je obvyklý spíše ve východní oblasti našeho jazyka, jmenovitě na Moravě a na Slovensku (vedle názvu *slánička)*. Na Německobrodsku se činí rozdíl: *slánka* je nádoba na zásobu soli v domácnosti, *solnička* nádobka na stůl na přisolování. Ve školních učebnicích a ve školní praxi snad by bylo dobře dávati přednost názvu *slánka*.

SLEČNA. K poznámce Titzově o slově *slečna* (Naše řeč XIX, 1935, str. 64), kde je uveden doklad na toto slovo už z r. 1721, připojuji jiný doklad z doby velmi blízké, z r. 1728. Čteme jej v II. dílu postily Marka Damascena, vydané pod názvem »Trojí chléb nebeský« (I. díl vyšel r. 1727, II. r. 1728, po smrti autorově; o Damascenovi viz Vlčkovy Dějiny čes. lit. II, 1, str. 25n.). Na str. 1021 dílu II. ve výkladu na ev. sv. Jana 4, 53 (Uvěřil on i dům jeho veškeren) píše kazatel: Veškeren, pravím, dům a všickni obyvatelé jeho následovali příkladu pána svýho (!) a jako on, tak taký (!) i manželka jeho, ne jen *slečny*, ale i mladí páni, ne jen děti, ale i jejich chůvy, ne jen mladého panstva učitel, ale i pán dvorský mistr; ne jen oustní kuchař, ale i sklepník i pekař i pážata, slovem všickni sloužící učiněni jsou z pohanův ti nejvroucnější křesťani, a to z ohledu jedinyho (!) dobrýho příkladu pána svýho (!) domovního. — Krátce potom (str. 1025) čteme ve stejném významu slovo *šlechtična:* jak páni stavové, tak taký (!) jejich urozené paničky, šlechtičny a panny své drahé dykytové, damaškové, prokátové (!)... šaty mocí na sobě trhaly.

Ertl v tomto časopise VII (1923, str. 141—2) napsal, že už r. 1631 paní Kateřina z Žerotína v svých listech nazývala dvě své příbuzné šlechtičnami i slečnami. Doklad Titzův a můj jsou zatím, pokud se nenajdou jiné, nejstaršími knižními doklady slova *slečna*. František Šimek.

Oznámení.

Z redakčních důvodů vyjde dvojčíslo 6/7 až po prázdninách.

Odpovědný redaktor: prof. dr. Jiří Haller. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.

Em. Smetánka.